

14. Кузнецова Т. В. Архив начинается с делопроизводства / Т. В. Кузнецова // Делопроизводство. – 2009. – №2. – С. 13 – 17.
15. Архіви та архівна справа доби визвольних змагань і відновлення української держави (1917-1920р.р.) // Архівознавство / [Я. С. Калакура, Г. В. Боряк, Л. А. Дубровіна та ін.]; під ред.: Ярослава Калакури, Ірини Матяш. – [2-е вид.]. – К.: Видавничий дім «КМ Академія», 2002. – 354 с.
16. ЦДАВО України, ф. 14, оп. 6, спр. 2674. – 1-13 арк.
17. ЦДАВО України, ф. 14, оп. 1, спр. 2687. – 52 арк.
18. ЦДАВО України, ф. 14, оп. 1, спр. 2687. – 52 арк.
19. Зворський С. Питання підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації в архівній галузі в контексті діяльності спеціалізованої вченої ради в УНДІАСД [Електронний ресурс] / Сергій Зворський // Студії з архівної справи та документознавства. – К., 2004. – Т. 13. – С. 242.
20. Калакура Я. Центр архівістики та джерелознавства в Київському університеті / Я. Калакура, М. Щербак // Студії з архівної справи та документознавства. – К., 2004. – Т. 12. – С. 156.
21. ЦДАВО України, ф. 14, оп. 1, спр. 2674. – 18 арк.
22. ЦДАВО України, ф. 14, оп. 1, спр. 2687. – 52 арк.
23. Инструкция по делопроизводству в Сельских Советах депутатов трудящихся Украинской ССР. – К.: [Б.и.], 1949. – 48 с.
24. ЦДАВО України, ф. 14, оп. 2, спр. 519. – 21 арк.
25. ЦДАВО України, ф. 14, оп. 2, спр. 562. – 160 арк.
26. ЦДАВО України, ф. 14, оп. 2, спр. 562. – 160 арк.

Сокур Л.А. ОРГАНИЗАЦИЯ ПРОЦЕССОВ ДЕЛОПРОИЗВОДСТВА В УССР: ОСНОВНЫЕ ЧЕРТЫ И НАПРАВЛЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ (1930-1950-Е ГГ.)

В статье исследован процесс формирования и реализации государственной политики в сфере делопроизводства в УССР периода сталинской эпохи, определены ее основные черты и направления, очерчены достижения и просчеты в этой сфере. Выяснено, что с приходом к власти И. Сталина началось свертывание политики «украинизации» и взят курс на централизацию и восстановления тотального контроля центра за сферой делопроизводства. Сделаны выводы о том, что политика 1930-1950-х гг. характеризовалась усилением административно-командных рычагов правления и сопровождалась не только тотальным контролем государства над процессами делопроизводства в республике, но и тотальным засекречиванием документов и ограничением доступа к ним, закрытием научных учреждений, занимались вопросами рационализации процессов делопроизводства, что составляло сущность государственной политики того времени.

Ключевые слова: сфера делопроизводства, государственная политика, тотальный контроль, директивное управление, централизация, стандартизация.

Sokur L.A. ORGANIZATION OF THE PROCESSES IN OFFICE-WORK SPHERE IN UKSSR: THE MAIN FEATURES AND DIRECTIONS OF THE STATE POLICY (1930-1950s)

The article observes the process of the state policy formation and realization in the office-work sphere in the USSR in the period of Stalin epoch. It defines its main features and directions, outlines achievements and failures in this area. It is revealed that when J. Stalin came to power there began the destruction of the policy of «Ukrainization» and was taken the course to centralization and restoration of the total control in the office-work sphere from the center. The author makes conclusions that the policy of 1930-1950s was characterized by intensification of the administrative-command levers of government and was accompanied not only by government's total control over the processes of the office-work sphere in the republic, but also total classifying of documents and restricted access to them, closure of scientific institutions that dealt with issues of rationalization processes in the office-work sphere which was the essence of state policy at that time.

Key words: the office-work sphere, the state policy, the total control, the policy management, centralization, standardization.

УДК 63.001.5(477) («1939-1945»)

О. В. Корзун

НАУКОВО-ДОСЛІДНІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКІ УСТАНОВИ УКРАЇНИ В ПЕРІОД ОКУПАЦІЇ ПІД ЧАС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД ПРОБЛЕМИ

В роботі окреслюється коло наукових проблем, пов'язаних з дослідженням діяльності сільськогосподарських науково-дослідних установ в роки окупації 1941-1944 рр., більшість з яких через об'єктивні та суб'єктивні причини не були евакуйовані, однак продовжили свою діяльність за нової влади, яка планувала використати науковий потенціал цих установ для

.....
кращого освоєння захоплених територій. Проаналізовано систему організаційної підпорядкованості, економічну, наукову та ідеологічну вигоду окупаційної влади щодо досліджуваних інституцій, кадрову політику щодо науковців-аграрії причини та проблеми їх співпраці з окупаційною владою.

Ключові слова: наука, окупація, Друга світова війна, науково-дослідні установи, сільськогосподарська дослідна справа, науковці-аграрії.

Однією з гострих дослідницьких тем вітчизняної історичної науки до сьогодні лишається питання пов'язане з Другою світовою війною. Незважаючи на те, що фахівцями досить багато зроблено для відтворення та аналізу відносин між державою, суспільством та людиною цього періоду, можливості для пошуків та переосмислень залишається багато. Донині все ще не вивченими є проблеми стосовно соціокультурних тематичних ніш, аполітичних форм й засобів суспільної самодіяльності цивільного населення в екстремальну добу нацистської окупації. Особливо трагічним для українських територій став час так званого «нового порядку», запровадженого гітлерівською окупаційною владою на теренах Європи та СРСР. Адже, опинившись у центрі світового глобального конфлікту українське суспільство впродовж більш ніж двох років залишалось об'єктом нещадної колоніальної експлуатації Третього Райху.

Окремим аспектом досліджуваної тематики лишається вивчення діяльності тих вітчизняних науковців-аграріїв, які з різних причин не були евакуйовані, однак продовжили свою професійну діяльність, але вже на потребу окупаційної влади. Тривалий час архівні матеріали, які розкривали діяльність науково-дослідних установ 1941-1944 рр., лишались засекреченими, а тому в офіційній історіографії утвердилась думка про відсутність сільськогосподарських науково-дослідних установ, а отже й припинення розвитку вітчизняної аграрної науки в неевакуйованому науковому середовищі. Сьогодні є можливість, використовуючи невідомі раніше документи, переглянути ці «кліше», повернути вітчизняній науці імена тих, кого радянська влада викреслених за «співробітництво з ворогом», незважаючи на наукові досягнення світового рівня.

У роки незалежності України вітчизняні науковці І. Спудка та Л. Турчина [1], І. Верба [2], В. Шайкан [3], Т. Заболотна [4] підійшли до розгляду питань, пов'язаних з діяльністю наукових установ, становищем інтелігенції, питанням колабораціонізму. Вперше загальну характеристику сільськогосподарської дослідної справи в роки Другої світової війни в Україні дав В. Вергунов [5]. Окремі праці присвячені регіональним особливостям діяльності науково-дослідних установ аграрного спрямування, зокрема Г. Калмикова [6] досліджувала Сумський регіон, Л. Борисенко [7] вивчала діяльність Уладово-Люлінецької селекційної дослідної станції, що на Вінниччині, в роботах С. Могилук [8] розглянуто наукові установи Дніпропетровщин. Окремі вчені [9] зупинились на відтворенні біографічних даних відомих постатей науки під час окупації, що дає можливість через долі людей простежити становище вітчизняної науки досліджуваного періоду. Однак повної історичної реконструкції аграрної науки, як у структурно-організаційному вимірі, так і щодо розвитку наукової думки під окупацією 1941-1944 рр. не зроблено.

Метою даної статті є окреслення кола наукових проблем, пов'язаних з дослідженням діяльності сільськогосподарських науково-дослідних установ в роки окупації 1941-1944 рр.: організаційної підпорядкованості, наукової тематики, кадрової складової, причини та проблеми співпраці науковців-аграріїв з окупаційною владою.

Контроль за сільським господарства українських земель було найголовнішим аспектом у геостратегічних та воєнних планах Німеччини. За його рахунок планувалось розв'язати продовольчу та сировинну проблеми, які гостро стояли особливо під час воєнних дій. З іншого боку крім продовольчого потенціалу українські аграрії могли пишатися функціонально розгалуженою мережею сільськогосподарських науково-дослідних установ, яка становила 15 інститутів, 34 науково-дослідні станції, 16 дослідних полів та 62 опорних пункти, які мали різне підпорядкування [10, с. 34-36]. Науковцями-аграріями було досягнуто чимало здобутків світового значення, зокрема у питаннях селекції сільськогосподарських культур, наукового обґрунтування застосування бактеріальних видів добрив, питання меліорації, агротехніки зернових культур, системи боротьби з шкідниками та хворобами сільськогосподарських рослин тощо.

З приходом німецьких військ на українські землі вони зіткнулись із невтішною картиною. Більшість стратегічно важливих об'єктів народного господарства було евакуйовано. Зокрема, було повністю вивезено 6 сільськогосподарських науково-дослідних інститутів та 8 дослідних станцій, але в основному з території Лівобережжя. Ті, які не встигали евакуювати, намагались руйнувати, аби вони не достались ворогові.

Згідно нещодавно оприлюднених документів з'ясовано, що більшість науково-дослідних установ, що опинились в окупаційній зоні продовжили свою діяльність. Вже на початок 1942 р. відновили свою діяльність 11 науково-дослідних інститутів галузі [10, с. 77-78.]. При кожній інституції на громадських засадах були призначені куратори з німецької сторони. Загальним науковим керуванням цих установ згідно донесення співробітника зондерштабу «Наука» при Оперативному штабі райхсляйтера А.Розенберга доктора фон Франке опікувався ректор Університету з Геттінгену, професор, доктор Зоммер (Sommer), який в адміністративному відношенні представляв Господарське управління «Південь» Головної групи «Сільське господарство» [11 с. 436].

Окупаційна влада була зацікавлена у діяльності наукових установ, розробки яких активно використовувались нацистами для експлуатації природних багатств, налагодженні ефективної роботи промисловості та сільського господарства. У грудні 1942 р. райхкомісар України Е. Кох, звертаючись до чиновників апарату управління ввіреної йому території, наголошував: «Запроваджена фюрером у цій країні цивільна влада має тільки одну велику мету ... передати в розпорядження батьківщини додаткову кількість продовольчих продуктів, сировини і робочої сили» [12, с. 341].

Усвідомлення обмеженості використання своїх наукових кадрів теж стимулювала до збереження та використання радянських фахівців у цій сфері. Тому не випадково було інституційно оформлено контроль за науковою сферою у вигляді спочатку Крайового відомства з питань сільськогосподарських досліджень на навчання, а у 1943 р. у Крайовий дослідний центр з виділенням у ньому окремої групи сільськогосподарських досліджень (Landwirtschaftliche Forschungszentrale) у Києві та з філіалом у Херсоні [13, с. 573-577]. Як зазначав у доповідній записці відповідальний за організаційну складову сільськогосподарських досліджень в Рейхскомісаріаті України Кьонер «природні та економічні передумови сільськогосподарського виробництва в Україні значно відмінні від німецьких (імперських), тому для сільськогосподарського освоєння потенціалу цього краю існують, крім всього іншого, дві передумови особливого значення: а) проведення широкого дослідження всіх питань, пов'язаних з сільським господарством, їх оцінка і передача у практичне застосування; б) поточна підготовка добре кваліфікованих місцевих спеціалістів» [13 с. 550-551]. Крайові дослідницькі центри повинні були провести організаційне та адміністративне об'єднання всіх дослідницьких установ.

До спеціальної групи науково-дослідних установ, що займались сільськогосподарськими дослідженнями входили: Крайовий інститут сільськогосподарського і виробничого господарства з дослідним центром для «Agrarordnung» у Києві; Крайовий інститут сільськогосподарської ботаніки у Києві; Крайовий інститут ґрунтознавства, живлення рослин та рільництва у Києві, станція в Умані; Крайовий інститут рослинництва у Києві на Батисевій горі зі станціями: 1) в Умані, 2) у Полтаві (кормове рослинництво); Крайовий інститут вирощування та розведення фруктів та овочів у Києві (Китасво) зі станцією в Умані; Крайовий інститут агрокультури та торф'яного господарства у Сарнах (Волинь); Крайовий інститут з питань захворювання рослин та тваринних шкідників у Києві зі станцією в Умані; Крайовий інститут тваринництва зі станціями: 1) у Боярці (Корсунський район, Генеральний округ Київ) – бджільництва та розведення гусениці тутового шовкопряда; 2) у Заворичах (Бориспільський район, Генеральний округ Київ) – хутрове тваринництво; Крайовий інститут рибоводства у Києві зі станціями: 1) у Гористому (Київський район, Генеральний округ Київ) – річкове рибоводство; 2) у Малій Салтановці (Васильківський район, Генеральний округ Київ) – розведення карпа; 3) у Пущі-Водиці (Київський район, Генеральний округ Київ) – розведення форелі; Крайовий інститут дослідження продуктів харчування у Києві (Солом'янка); Крайовий інститут сільськогосподарської техніки у Києві. Філія у Херсоні була представлена Крайовим інститутом рослинництва у Херсоні з відділом меліорації зі станціями: 1) у Розовці (район Полови, Генеральний округ Дніпропетровськ) – рослинництво на чорноземі; 2) у Ново-Олексіївці (Генічеський район, Генеральний округ Крим) – рослинництво

на засоленому ґрунті; 3) в Асканія-Нова (Генічеський район, Генеральний округ Крим); Крайовий інститут плідництва, овочівництва та виноградарства; Крайовий інститут сільськогосподарської техніки в Акимівці (Генеральний округ Крим); Крайовий інститут з питань захворювання рослин та шкідників тварин; Крайовий інститут досліджень з питань бавовництва; Станція з утримання та годування тварин у Херсоні з відділом тваринництва в Асканії-Новій (Генічеський район, Генеральний округ Крим); Станція з риборозведення у Дніпропетровську; Станція з дослідження продуктів харчування у Херсоні [13 с. 573-577]. Це об'єднання було необхідне, щоб уникнути роздробленості та стану вузької спеціалізації, які були характерні для радянської сільськогосподарської політики.

Згідно цих завдань було перепрофільовано частину науково-дослідних інститутів «Великої» Академії: Інститут зоології було реформовано в Інститут сільськогосподарської ентомології на чолі з професором М. Шарлеманем; Інститут ботаніки – в Інститут сільськогосподарської ботаніки, який очолив професор Ю. Клеопов. Частина установ, які за думкою фахівців мали виключно прикладне значення, не потрапила під керівництво Крайового дослідницького центру. Селекційні станції, що до війни знаходились у відомстві Цукротесту передавались у підпорядкування Головне управління цукрової промисловості, яке з 1943 р. називалось Цукорцентральною [14], а в майбутньому планувалось остаточно передати їх на правах оренди німецьким селекційно-насіньним фірмам. Полтавський інститут кормів та Український інститут конопель, що на Чернігівщині, які територіально знаходились близько до театру військових дій, перебували під контролем обласних управлінь державних маєностей.

Аналіз діяльності дослідних інституцій демонструє, що вони у своїй роботі продовжували теми досліджень, що були розпочаті, ще за радянської влади. Німецькі наукові куратори зазвичай не втручались, як в організаційні, так і у наукові питання, особливо на початку. У своїх звітах вони із захопленням відмічають масштабність як організаційної структури радянської аграрної науки, так і розгалуженість наукових пошуків. Тому першочерговим завданням для німецької сторони було визначення кількості вцілілого майна, вивчення кадрового потенціалу галузі. З часом німецькі фахівці активізують свою участь у контролі за виконанням дослідної роботи, частіше запрошуються науковці з рейху для проведення своїх досліджень на базах українських наукових установ. З наближенням театру військових дій, саме на кураторів було покладено завдання організації вивезення звітної документації, елітного насінневого фонду та цінної літератури. Показовим є розпорядження доцента професора О. Зігеля (Siegel), який керував з німецької сторони Інститутом агротехніки, живлення рослин та ґрунтознавства, де зазначалось про заборону розголошувати інформацію про запаковані для відправлення матеріали та документацію, зокрема українському директору цього ж інституту професору Г. Махову [15].

Крім економічної та наукової вигоди, існування науково-дослідних установ надавало можливість ідеологічно впливати на населення. Адже, необхідно було довести, що німецька армія несе не тільки смерть і розруху, а й веде боротьбу не заради досягнення прагматичних інтересів, а, перш за все, проти більшовизму, його ідеології і несе народу України звільнення від гніту та високу європейську культуру. З іншого боку, якнайшвидше відновлення цивільного життя на окупованих територіях у всіх його проявах могло стати яскравим підтвердженням тези про слабкість більшовицького режиму, його нежиттєздатність і близький крах. Це мало неабияке значення для формування громадської думки у світі і впливу на радянське суспільство, а відтак – і на досягнення кінцевої мети війни. Одним із найдієвіших пропагандистських кроків в цьому контексті стали повідомлення про відкриття наукових та освітніх закладів, огляди про роботу та досягнення цих інституцій. Беззаперечним є той факт, що німецькі ідеологи вважали шкідливим надання знань підкореним народам, розвивати їх науку, але військові реалії корегували дані постулати. Так, наприклад, освітні заклади використовували для контролю за освіченою молоддю. Крім того, такі заходи сприяли заспокоєнню місцевого населення, здобуттю довіри до німецької адміністрації. Адже кожне повідомлення у пресі про відновлення чи появу наукових, освітніх чи культурних установ супроводжувалось вихвалюванням окупаційної адміністрації. Як зазначалось у газеті «Львівські вісті» за 1942 р. [16], яка давала замітку про діяльність науково-дослідних інститутів аграрного спрямування, де підкреслювалось, що вони мали завдання допомогти у вирішенні питань, пов'язаних з відбудовою і розвитком сільського господарства, яке допоможе успішно завершити війну.

Така ідеологічна політика впливала на інтелігенцію, яка активно долучалась до участі у діяльності відновлених за окупації установ. За даними Київської міської управи на кінець 1942 р. у місті було зареєстровано 3 академіки, 180 професорів, 253 доценти, 148 старших та 69 молодших наукових співробітників, 80 асистентів [17]. За нашими підрахунками лише професорський склад діючих за окупації сільськогосподарських установ становив 22 чол. Вражає й кількісні показники щодо кадрового забезпечення окремих інституцій. Зокрема Інститут агротехніки, живлення рослин та ґрунтознавства нараховував у своєму складі в різний час від 58 до 112 осіб [18], Інститут тваринництва – від 49 до 58 чол. [19], Гідробіологічний інститут – 65 чол. [20]. За висновками Зондеркоманди «Наука» при Оперативному штабі райхслайтера А. Розенберга «науковий ентузіазм неодмінно заслуговує на похвалу» [11]. Однак треба враховувати, що для науковця-аграрія і об'єкт, і результат дослідження практично не існує у відриві від землі, тому й евакуація наукового продукту в повному об'ємі була практично неможлива. Варто зазначити, що кадрова політика окупаційної влади унеможлиблювала існування альтернативи щодо трудового питання та у виборі роботи, адже практично з перших днів окупаційної влади запроваджувалась обов'язкова трудова повинність. Престижні за радянські часи професії втрачали свою актуальність, а сфера застосування праці інтелігенції звелась до мінімуму. У більш вигідних умовах залишалась природнича сфера, де було більше шансів залишитись на посадах та займатись науковою роботою ніж в гуманітарній, де суттєвим була політична благонадійність.

Аналізуючи гендерний склад працюючих у досліджуваних установах, простежується значне переважаєння (1:3) представниць жіночої статі, особливо на посадах нижчого наукового та обслуговуючого персоналу. Про це неодноразово зазначали й німецькі аналітики [11], в планах яких було зменшення загалом кількості науковців-жінок в згадуваних установах. Окрема увага приділялась науковцям-фольксдойче, які отримували надбавки до заробітної платні до 20 % [21], що в кінцевому рахунку прирівнювало їх, а інколи й перевищувало, за рівне заробітної платні до керівництва цих інститутів.

Причини, що спонукали науковців до співпраці з німцями, були різними. Крім пристосуванства, коли зневірившись у радянську владу, люди будували своє життя з певними перспективами. Роль додаткового фактора, що налаштовував на такі дії, було почуття кривди від радянської влади за заповідяні нею злочинства. Однак, за висновками І. Верби, значна частина когорти інтелігенції була аполітичною [2]. Вони, як і в радянські часи, намагались побудувати своє життя таким чином, аби зайвий раз не потрапити в поле зору відповідних режимних структур. Найважливішою, на нашу думку, причиною була соціально-економічна – постійна потреба у фінансових ресурсах, видача за місцем роботи продуктових пайків, можливість харчування у виробничій їдальні, отримання трудових карток (арбайтскарток) з відміткою про роботу, що давало шанс уникнути відправки до Німеччини, навіть в деяких установах медичне обслуговування та безкоштовний транспорт – все це змушувало людей триматися роботи, аби якось вижити в умовах окупації. Заробітна платня в порівнянні з середньою по Києву, яка становила 477 крб. [4], у сільськогосподарських науково-дослідних установах становила від 750 крб. рядовому спеціалісту до 120 крб. директора [22]. Однак, це все одно було мізерним у порівнянні з тогочасними цінами на «чорному» ринку, де сало чи масло сягало 450-1000 крб. за кг [23].

Крім того, не слід відкидати й ідеалістичне прагнення з альтруїстичних мотивів прислужитися своїм співгромадянам у важкий для них час. Психологічні чинники виявились у тому, що під тиском невизначеності в завтрашньому дні окремі люди, займаючись улюбленою справою, намагались отримати певну психологічну розрядку, розвиваючи науку. З іншого боку, спілкування з німецькими колегами при виконання спільних дослідних завдань інтегрувало вітчизняних науковців до європейської наукової думки, чого вони були позбавлені в більшості у попередні роки. Найважливішим спільним проектом стало проведення ґрунтознавчої експедиції, яку очолив професор-ґрунтознавець Г. Махов (українська сторона), хімік доктор О. Зігель та ботанік професор Генріх Вальтер (німецька сторона) на замовлення наукової групи з картографування доктора Шульца-Кампфхенкеля [9, с. 5]. Підсумком цього проекту стало створення карти ерозійності ґрунтів України, яка отримала вищу нагороду на міжнародній спеціалізованій виставці у Чехії у 1944 р. Для Г. Махова це стало приводом для визнанням світовою фаховою спільнотою під час його подальшої еміграції до Німеччини та США.

Отже, незважаючи на складну ситуацію, в якій опинились мешканці українських земель в ході глобального конфлікту в роки Другої світової війни, без права на творення власних державних структур, з прагматичними планами щодо людських та природних багатств України з боку Третього Райху, в умовах окупації вітчизняна наука продовжувала розвиватись. Сільськогосподарська дослідна справа, як складова природничої науки була представлена науково-дослідними інституціями аграрного спрямування, більшість з яких через об'єктивні та суб'єктивні причини не були евакуйовані. Окупаційна влада планувала використати науковий потенціал цих установ з метою кращого освоєння захоплених територій. Цьому питанню було приділено значну увагу, як з боку економічної, наукової так й ідеологічної вигоди для нової влади. Для науковців-аграріїв прихід нових господарів не означав припинення діяльності, спустошення матеріальної бази та руйнування закладених дослідів. В реальності це був шанс вижити, пристосуватись до інших умов життя, не припиняючи досліджень, хоча для потреб вже іншої держави.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Спудка І. М. Діяльність наукових установ часів окупації на території Рейскомісаріату «Україна» / І. М. Спудка, Л. В. Турчина // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. Вип. XXXIII. – Запоріжжя, 2012. – С. 130-135.
2. Верба І. Сторінки історії Української академії наук в німецькій окупації (кінець 1941 – початок 1942 рр.) / І. Верба // Розбудова держави. -1995. - № 3. – С. 45-50.
3. Шайкан В. О. Колабораціонізм на території рейс комісаріату «Україна» і військової зони в роки Другої світової війни / В. О. Шайкан, О. Є. Лисенко (відп. ред.); НАН України, Ін-т історії України. – Кривий Ріг: «Мінерал», 2005. – 466 с.
4. Заболотна Т. Умови праці міської інтелігенції України в роки нацистської окупації (1941-1944 рр.) / Тетяна Заболотна // Сторінки воєнної історії України : Зб. наук. статей / Відп. ред. О. Є. Лисенко. – К. : Інститут історії України НАН України, 2012. – Вип. 15. – С. 135-152.
5. Вергунов В. А. Сільськогосподарська дослідна справа в Україні від зародження до академічного існування: організаційний аспект / В. А. Вергунов ; ННСГБ НААН. – К. : Аграр. наука, 2012. – 416 с.
6. Комликова Г. І. Сільськогосподарські дослідні установи Сумщини в окупаційних період (1941-1943 рр.) / Г. І. Комликова // Сумський історико-архівний журнал. – 2012. – Вип. XVI/XVII. – С. 217-222.
7. Борисенко Л. Б. Діяльність Уладово-Люлинецької дослідно-селекційної станції під час німецько-фашистської окупації (1941-1944 рр.) / Л. Б. Борисенко // Роки випробувань і звершень (до 125-річчя Уладово-Люлинецької дослідно-селекційної станції). – Вінниця : ТОВ «Нілан», 2013. – С. 76-85.
8. Могилюк С. В. Наука в генеральному окрузі «Дніпропетровськ» в період німецької окупації (1941-1943 рр.): вищі навчальні заклади на службі окупантів (на прикладі Дніпропетровського українського державного університету та Дніпропетровського інституту інженерів транспорту) / С. В. Могилюк // Вісник Дніпропетровського національного університету : Історія та археологія. – Дніпропетровськ, 2012. – С. 135-147.
9. Вальтер, Ю. Клеопов і Г. Махов – забуті сторінки вітчизняної науки / УААН, ДНСГБ; уклад. : В. А. Вергунов, В. І. Мельник, за заг. ред. В. М. Єжова; наук.ред. В. А. Вергунов. – Сімферополь : Таврида, 2006. – 160 с.
10. Сільське господарство УРСР та його наукове забезпечення у 1940-1946 роках : зб. док. і матеріалів / НААН, ДНСГБ, ЦДАВО України; Укл. : М. В. Присяжнюк, В. А. Вергунов, О. О. Черниш, В. І. Кучер, А. С. Білоцерківська, Н.П. Коваленко, Н. В.Маковська, О. В. Корзун ; Під заг. ред. М. П. Присяжнюка ; Наук. ред В. А.Вергунов. – К. : ФОП Корзун Д. Ю., 2012. – 756 с.
11. Київ: війна, влада, суспільство. 1939-1945 рр.: За документами радянських спецслужб та нацистської окупаційної адміністрації / Ред.кол. : В. А. Смолій (голова), О. В. Бажан, Г. В. Боряк, Т. В. Вронська, О. Є. Лисенко (відп.ред.), В. М. Литвин, с. П. Лясковська, О. П. Реєнт, Н. І. Татусь ; Авт. та упоряди. : Т. В. Вронська, Т.В. Заболотна, А. В. Кентій, с. А. Кокін, О.Є. Лисенко, Т. В. Пастушенко ; НАН України, Ін-т історії України; Центральний державний архів громадських об'єднань України; Галузевий державний архів Служби безпеки України; Галузевий державний архів Міністерства внутрішніх справ України. – К. : Темпора, 2014. – 834 с.
12. Гончаренко О. Система управління окупованими територіями України / О. Гончаренко, О. Лисенко, Т. Першина // Україна в Другій світовій війні : погляд з XXI століття. Історичні нариси. У 2-х книгах. Кн. перша. / НАН України, Ін-т історії України – К. : Наукова думка, 2010. – С. 321-367.
13. Історія Національної академії наук України (1941–1945) : Частина 1. Документи і матеріали / НАН України. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Ін-т архівознавства. Ін-т укр. археографії та

джерелознавства ім. М. С. Грушевського ; Редкол. : О. С. Онищенко (відп. ред.) та ін. – К., 2007. – 808 с.

14. Державний архів Київської області (далі ДАКО), ф. Р-2369, оп. 1, спр. 418.
15. ДАКО, ф. Р. 2387, оп. 1, спр. 25.
16. Львівські вісті. – 1942. – 18 вересня.
17. ДАКО, ф. Р. 2356, оп. 6, спр. 166.
18. ДАКО, ф. Р. 2387, оп. 1, спр. 26.
19. ДАКО, ф. Р. 2461, оп. 1, спр. 2.
20. ДАКО, ф. Р. 2463, оп. 1, спр. 2.
21. ДАКО, ф. Р. 2387, оп. 1, спр. 2.
22. ДАКО, ф. Р. 2387, оп. 1, спр. 26.
23. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф.3676, оп. 4, спр. 476.

Корзун Е. В. НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЕ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫЕ УЧРЕЖДЕНИЯ УКРАИНЫ В ПЕРИОД ОКУПАЦИИ В ГОДЫ ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ: ОБЗОР ПРОБЛЕМЫ

В работе очерчен круг научных проблем, связанных с исследованием деятельности сельскохозяйственных научно-исследовательских учреждений в годы оккупации 1941-1944 гг., большинство из которых через ряд объективных и субъективных причин не были эвакуированы, но продолжили свою деятельность при новой власти, которая планировала использовать научный потенциал этих учреждений для лучшего освоения захваченных территорий. Проанализировано систему организационной подчиненности, экономическую, научную и идеологическую выгоду оккупационных властей относительно исследуемых институций, кадровую политику, причины и проблемы сотрудничества ученых аграриев в оккупационными властями

Ключевые слова: наука, оккупация, Вторая мировая война, научно-исследовательские учреждения, сельскохозяйственное опытное дело, ученые-аграрии.

O. Korzun AGRICULTURAL RESEARCH INSTITUTIONS UKRAINE DURING THE OCCUPATION IN THE SECOND WORLD WAR: OVERVIEW PROBLEMS

This paper outlines a range of scientific issues related to the study of agricultural research institutions during the occupation of 1941-1944., Most of which are due to objective and subjective reasons were not evacuated, but continued to operate under the new government who planned to use the scientific potential of these institutions for better development of the occupied territories. The system of organizational affiliation, economic, scientific and ideological benefit occupation authorities Patient institutions, personnel policy for scientists, farmers causes and problems of cooperation with the occupation authorities.

Key words: science, occupation, World War II, research agricultural institutions, agricultural research work.

УДК 94(477)

С.В. Стельникович

ОРГАНИ НАЦИСТСЬКОГО ЦИВІЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ В ГЕНЕРАЛЬНОМУ ОКРУЗІ «ЖИТОМИР» (1941–1944 РР.)

У статті аналізується функціонування органів нацистського цивільного управління на території генерального округу «Житомир» в часи Другої світової війни. Визначено, що в регіоні цивільні окупаційні органи були представлені генеральним комісаріатом, гебітс-комісаріатами та штадт-комісаріатами. У своїй роботі вони спиралися на колабораціоністські українську допоміжну та білоруську допоміжну адміністрації. Значний вплив на функціонування органів нацистського цивільного управління на півночі Житомирського генерального округу мав радянський партизанський рух.

Ключові слова: гебітс-комісаріат, генеральний комісаріат, генеральний округ «Житомир», місцева допоміжна адміністрація, цивільна адміністрація, штадт-комісаріат.

Із листопада 1941 р. уся повнота влади на території генерального округу «Житомир» (Житомирська, частини Вінницької областей України, Поліської та Гомельської областей Білорусі) перейшла до нацистського цивільного управління, представленого генеральним комісаріатом та підпорядкованими йому гебітс- і штадт-комісаріатами. Їх організаційна структура спрямовувалася на тотальне злочинне використання і пограбування окупованої